

ФЕНОМЕН ІСНУВАННЯ НЕВИЗНАНИХ ТА ЧАСТКОВО ВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Ищенко Владислав Вікторович

викладач кафедри адміністративного, фінансового та господарського права

ФСП НТУУ “КПІ”

Міжнародно-правове визнання – це односторонній добровільний політико-правовий акт вже існуючої держави чи іншого суб'єкта міжнародного права, у якому вона прямо чи опосередковано офіційно підтверджує (констатує) свою поінформованість про виникнення чи існування нового суб'єкта міжнародного права, виражає свою волю встановити з ним певні офіційні міжнародні (як правило, дипломатичні) відносини і своє позитивне ставлення до його виникнення. Юридичного обов'язку визнання не існує, але загальноновизнаним є право нової держави на міжнародне визнання.

Рішення про визнання нової держави оформлюється офіційним актом вищих органів влади держави. Так, відповідно до п.4 ст.106 Конституції України від 28.06.1996 р. рішення про визнання іноземних держав приймає Президент України. Водночас, цю норму було Конституції вперше було застосовано лише у 2012 році (Указ Президента України “Про визнання Республіки Південний Судан” від 11.01.2012 р. №10/2012; при цьому заява МЗС України про визнання Південного Судану була оприлюднена ще 12.07.2011 р.). До цього визнання нових держав Україною здійснювалося, очевидно, шляхом встановлення дипломатичних відносин. Водночас постановами Президії Верховної Ради України від 26.08.1991 р. №1436-ХІІ, 1437-ХІІ, 1438-ХІІ було визнано незалежність Литовської, Латвійської та Естонської Республік, від 11.12.1991 р. №1966-ХІІ, №1966а-ХІІ – Республік Словенії та Хорватії, від 12.10.1992 р. №2670-ХІІ – Республіки Боснії і Герцеговини, хоча за Конституцією (Основним Законом) України від 20.04.1978 р. жоден орган, не був наділений відповідними повноваженнями.

У статутних документах міжнародних організацій (у т.ч. у Статуті ООН від 25.06.1945 р.), не міститься положення про визнання нових держав як необхідну умову їх прийняття до організації. При цьому прийняття до міжнародної організації нової держави не означає автоматичного визнання її з боку держав-членів цієї організації. Не розглядається як міжнародне визнання факт участі суб'єктів, що не визнають одне одного, в одному міжнародному договорі чи в одній міжнародній організації

(наприклад, невизнання (як правило, взаємне) окремими державами Ізраїлю – 21 арабською державою, Ватикану, Вірменії, Кіпру, КНДР, Республіки Корея), оскільки визнання, участь у договорі, членство в міжнародних організаціях є самостійними інститутами міжнародного права. Розірвання або припинення дипломатичних відносин між державами, остаточне або тимчасове відкликання дипломатичного представництва не означають скасування визнання (ст.82 Віденської конвенції про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру від 14.03.1975 р.). Невизнання окремої держави групою держав чи окремими державами не може виключити його з числа суб'єктів міжнародного права, оскільки наявність чи відсутність акту визнання за декларативною теорією визнання не впливає на міжнародну правосуб'єктність держави, а лише констатує факт її виникнення та полегшує її вступ в міжнародні відносини.

Невизнані держави – це території, що проголосили себе незалежними державами і мають ознаки суверенних держав, але незалежність яких не визнано жодною державою-членом ООН, а їхня територія вважається такою, що знаходиться під суверенітетом однієї чи декількох держав-членів ООН.

На даний час¹ в світі існує 13 невизнаних держав: Придністровська Молдавська Республіка (з 02.09.1990 р.) на території Молдови, Нагірно-Карабахська Республіка (з 02.09.1991 р.) на території Азербайджану, Сомаліленд (з 1991 р.), Пунтленд (з 1998 р.), Галмудуг (з 2006 р.), Авдаленд (з 2010 р.), SSC (Сул, Санааг та Кайн) (з 2010 р.), Азанія (з 2011 р.) та Джубаленд (з 2011 р.) на території Сомалі, Вазірістан (з 2006 р.) на території Пакистану, держави Ва та Шан (з 1996 р.) на території М'янми, Ісламський емірат Абьян (з 2011 р.) на території Ємену. Ще 13 невизнаних держав припили своє існування за починаючи з початку 90-х років XX ст. (переважно на території колишніх СРСР та Югославії, а також Сомалі). В листопаді 2000 р. у Тирасполі 4 пострадянські невизнані держави (Абхазія, Нагірно-Карабахська Республіка, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка) створили Співдружність невизнаних держав (так звану СНД-2).

Частково визнані держави – це держави, що проголосили себе незалежними державами і мають ознаки суверенних держав, але незалежність

¹ Тут і далі дані щодо кількості держав, що визнали ту чи іншу державу наведено за станом на 15.02.2012 р. за даними російськомовної та україномовної Вікіпедій.

визнано лише певною частиною або лише окремим державами-членами ООН, через що вони не можуть стати членами ООН та по суті виключаються з кола суб'єктів міжнародного права, оскільки їхня участь в міжнародних відносинах обмежена лише державами, що їх визнали.

За конститутивною теорією визнання нова держава стає суб'єктом міжнародного права тільки після держави визнання іншими, вже існуючими державами, проте, по-перше, незрозуміло, яка кількість визнань вже існуючих держав необхідна для набуття державою міжнародної правосуб'єктності; по-друге, нові держави можуть існувати та вступати в будь-які контакти з іншими державами і без визнання (іншими державами).

На даний час в світі існує 4 держави, незалежність яких визнана лише окремими (від 1 до 6) державами-членами ООН:

1. Вільний Кашмір (з 1947 р.; більша частина контролюється Індією) на території Пакистану – визнаний тільки Пакистаном.
2. Турецька Республіка Північного Кіпру (проголосила незалежність 15.11.1983 р.) на о. Кіпр – визнана тільки Туреччиною.
3. Південна Осетія (проголосила незалежність 29.05.1992 р.) на території Грузії – визнана 5 державами-членами ООН (Росія, Нікарагуа, Венесуела, Науру, Тувалу).
4. Республіка Абхазія (фактично з 1992 р.; офіційно 26.11.1994 р.) на території Грузії – визнана 6 державами-членами ООН (Росія, Нікарагуа, Венесуела, Науру, Вануату, Тувалу).

Водночас більше 60 держав-членів ООН, в т.ч. і Україна, відмовляються визнати незалежність Південної Осетії та Абхазії.

Водночас існують 4 держави, які визнані досить значною частиною держав-членів ООН, проте через невизнання рядом інших держав та/або невизначеність правового статусу їх території не можуть стати повноправними членами ООН:

Китайська Республіка (з 1949 р.) на о. Тайвань – визнана 23 державами-членами ООН. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2758 від 25.10.1971 р.

Китайська Республіка втратила своє місце в ООН (в т.ч. постійного члена Ради Безпеки) на користь Китайської Народної Республіки.

Сахарська Арабська Демократична Республіка (проголошена фронтом ПОЛІСАРІО 27.02.1976 р.; більша частина контролюється Марокко) – її незалежність визнана 50 державами-членами ООН, ще держави 9 призупинили чи заморозили відносини, 24 – не визнають саму САДР, проте визнають право її народу на самовизначення; ще 23 раніше визнавали САДР, проте пізніше розірвали відносини чи відмовились від визнання; 18 держав визнають суверенітет Марокко на Західною Сахарою, а ще 17 підтримують територіальні претензії Марокко на Західну Сахару чи ідею її автономію у складі Марокко.

Держава Палестина (проголосила незалежність 15.11.1988 р.), яка нині фактично розпалася на 2 держави (Західний берег ріки Йордан та Сектор Газа), розділені територією Ізраїлю, зі своїм урядом в кожному, а частина території контролюється Ізраїлем – її незалежність визнана 127 (є дані щодо 129) державами-членами ООН (зі 193), в т.ч. Україною як правонаступницею СРСР. Ще 5 держав мають намір визнати незалежність Держави Палестина. Відсутність визнання з боку 3-х постійних членів Ради Безпеки ООН (Великобританія, США, Франція), більшості членів ЄС, Японії та деяких інших держав не дає можливість Палестині змінити її статус в ООН зі спостерігача (з 1974 р.) на членство.

Республіка Косово (проголосила незалежність 17.02.2008 р.) – на даний час її незалежність визнали 87 держав-членів ООН (зі 193), зокрема, 22 з 27 членів ЄС (крім Греції, Кіпру, Іспанії, Румунії, Словаччини), 33 з 47 членів Ради Європи, 22 з 24 членів НАТО, тобто переважно країни Заходу. Ще 9 держав мають намір визнати незалежність Косово. Водночас 55 держав-членів ООН, в т.ч. і Україна, відмовляються визнати незалежність Косово або вивчають це питання. Слід відзначити, що незалежність Косово не визнали 2 постійні члени Ради Безпеки ООН (Росія та Китай), всі держави-члени СНД, абсолютна більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки. Міжнародний суд ООН в Гаазі в консультативному висновку від 22.07.2010 р. за запитом Генеральної Асамблеї ООН на питання “чи відповідає одностороннє проголошення

незалежності тимчасовими інститутами самоврядування Косово нормам міжнародного права?” дійшов висновку, що “міжнародне право не містить якої-небудь видимої заборони на проголошення незалежності. Таким чином, декларація про незалежність (Косово – *B. I.*) від 17 лютого 2008 р. не порушувала міжнародного права”. Проте, консультативний висновок Міжнародного Суду ООН не має юридично обов’язкової сили (на відміну від його рішень відповідно до ст. 59, 60 Статуту Міжнародного Суду ООН зі справ, переданих на його розгляд державами), хоча він і береться до уваги державами та певною мірою впливає на правове регулювання міжнародних відносин та може мати політичні наслідки.

Слід погодитися з думкою ряду фахівців-міжнародників, що визнання країнами Заходу легітимним одностороннього проголошення незалежності Косово стало небезпечним прецедентом (своєрідним відкриттям “скриньки Пандори”) для наступного визнання подібних самопроголошених утворень, зокрема, на території колишнього СРСР. Так, вже за півроку, після російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 р. незалежність Абхазії та Південної Осетії визнала спочатку Росія (26.08.2008 р.), а потім ще декілька держав. В світлі цих подій цілком вірогідним є визнання в майбутньому окремими державами незалежності Нагірного Карабаху та Придністров’я.

ООН не має повноважень визнавати ту чи іншу державу, оскільки визнання нової держави – це акт, що можуть зробити чи відмовитися зробити тільки держави. Як правило, визнання означає готовність встановити дипломатичні відносини. Водночас, на даний час членство в ООН можна розглядати як ознаку того, що держава має у світі дуже широке визнання, і легітимність її існування як мінімум для більшості членів світового співтовариства не викликає сумнівів. Щоб стати членом ООН, держава повинна отримати підтримку 2/3 держав-членів Генеральної Асамблеї ООН (на даний момент – 129 зі 193) за рекомендацією Ради Безпеки ООН (9 з 15 її членів за умови відсутності вето будь-якого з 5-ти постійних членів Ради Безпеки – Китаю, Росії, Великобританії, США та Франції). Тому відмова будь-кого з 5-ти постійних членів Ради Безпеки ООН визнати ту чи іншу державу стане нездоланною перепорою на шляху її членства в ООН (наприклад, у випадку з Косово невизнання його Росією та Китаєм). В

той же час схвалення міжнародним співтовариством незалежності тієї чи іншої нової держави та легітимності її виникнення має наслідком досить швидке після проголошення незалежності набуття такою державою членства в ООН (наприклад, Чорногорією у 2006 р. та Південним Суданом у 2011 р.). При визнанні держави діє правило: “сторона, яка визнає, зобов’язується визнавати лише цю владу на відповідній території і ніяку іншу”, наприклад, визнаючи Китайську Народну Республіку, не можна визнавати Китайську Республіку (Тайвань) і навпаки.

На сьогоднішній день проблема визнання нових держав залишається не тільки правовою, а й політичною проблемою. Феномен невизнаних та частково визнаних держав (зокрема, на території колишнього СРСР) виник внаслідок того, що світове співтовариство, надавши пріоритет принципам непорушності кордонів та територіальної цілісності держав, закріпленим в Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі від 1.08.1975 р. над принципом рівноправності та самовизначення народів, відмовилося з тих чи інших причин визнавати нові державні утворення, що тим не менш не заважає їхньому (в ряді випадків – дуже тривалому) існуванню.